

scilicet episcoporum in Ottoniano, xiii in Henriciano; A notum (lib. iv, cap. 35) æque ac duo superiora, non ex autographis, sed ex iis exemplis, de quibus principio dixi (num. 2 seq.), et quorum caput erat Ludovicianum integrum, duobus cæteris contractis: quod patet ex subscriptionum recessione.

125 • PRIVILEGIUM LODOVICI IMPERATORIS

DE REGALIBUS CONFIRMANDIS PAPE PASCHALI.

In nomine Dei omnipotentis Patris, et Filii, et Spiritus sancti b. Ego Ludovicus c. imperator Aug. Statuo et concedo per hoc pactum confirmationis nostre tibi beato Petro principi apostolorum, et per te vicario tuo domno Paschali summo pontifici et universali pape, et successoribus ejus in perpetuum, sicut a predecessoribus vestris d. usque nunc, in vestra potestate et ditione tenuistis et disposuistis civitatem Romanam cum ducatu suo et suburbanis, atque viculis omnibus, et territoriis ejus montanis, ac e. maritimis, littoribus ac portibus, seu cunctis civitatibus, castellis, oppidis ac viculis in Tuscie partibus, id est: Portum, Centumcellas, Chere, Bledam, Mantaranum [Maturanum], Sutrium, Nepe, Castellum, Gallisem, Hortem [Ortam], Polimartium, Ameriam, Todem, Perusium cum tribus insulis suis, id est

a. Dantur variantes lectiones ex apographo archivi Castri sancti Angeli.

b. De Carolingiorum invocationibus variis vide dicta supra (Dissert. num. 11). Hanc diplomata etiam Ottonis et Henrici exhibent: argumentum valde probabile talem habuisse diplomata Pippini et Caroli M. quæ desiderantur. Ex Archivo enim apost. petebatur exemplum præcedentium hujusmodi concessionum; quarum formulas mutare, ut videtur, religio fuit. Walchius (Censur. Dipl. p. 12 seq.) nequidquam invocationibus tunc usu receptis infirmare conatur diploma.

c. Ex insueto principio diplom. idem constat: nam Otto et Henricus eodem utuntur. Mabillon. (An. Bened. App. n. 26) diploma Pippini affert cum hac subscript.: *Ego Pippinus et conjux mea Bertrada*. Qua ex subscribendi simplicitate colligi posset, tam ipsum quam filium Carolum, ac proinde nepotem Ludovicum, alia formula uti noluisse.

d. Recte Baronius, Harduinus, Lecoite, Sigonius cum Cencio retinent vestris; ita enim constanter habent omnes codices, et ita sententia procedit: nam Paschalis a suis prædecessoribus Romanam et ejus ducatum per manus acceperat. Perperam vero Gratianus, Annales Reicherspergen., Baluz., Muratorius, Walchius aliique legunt nostris, quasi Pippinus et Carolus Romanam dederint pontificibus, quod manifeste falsum. Vide Dissert. num. 12 seqq.

e. Ducatus Romani pars non ignobilis lacus prope Perusiam. Is enim est Trasimenus, in hist. Rom. celeberrima victoria Annibalibus. Vide Cellar. (Geogr. ant. l. ii, c. 9). Tres insulas hic memoratas in lacu esse atque incolæ testatur Elbertus (Etrur. Medit.) qui dolet ap. cosmographos et geogr. hujus lacus mentionem non reperisse. Chorogr. Anon. (Script. Ital. tom X, tab. sect. 20) uberrime.

f. Narniam unam ex toto ducatu invenies pontifices acceptam referre Francis regibus (Cod. Car., ep. 8, 9, al. 4, 6); nam Steph. II questus Langob. eam invasisse, quam, ait Pippino, beato Petro tua Christianitas concessit. Eam Spoletani olim invaserant (Anast. sect. 254); sed Aistulphus primo adventu Pippini territus illam restituerat. Anast. (sect. 249).

g. Remotiores Latii seu ducatus Romani civitates in parte Cistiberina enumerantur, ægri seu di-

majorem et minorem pulvensim [pulvensim et lacum], Narniam f, Utriculum, cum omnibus finibus ac territoriis ad suprascriptas civitates pertinentibus.

Simili modo in partibus Campanie Segniam, Anagninam, Ferentinum, Alatrum, Patricum, Frisulanam cum omnibus finibus 126 Campaniæ, necnon et Tyburim cum omnibus finibus ac territoriis ad easdem civitates pertinentibus e.

Necnon et exarchatum Ravennatem cum [sub] integritate, cum urbibus, civitatibus, oppidis et castellis, que pie recordationis domnus Pipinus rex, ac bone memorie genitor noster Karolus imperator b. beato Petro apostolo et predecessoribus vestris jamdudum per donationis paginam restituerunt: hoc est civitatem Ravennam, et Emiliam [Æmiliam] i, Bostrictum Romani civitatibus generaliter comprehensis in suburbanis: Otto nullam Campaniæ civitatem memorat, omnes enim in ducatu et suburbanis una expressas intelligit. Vide infra notas ad ejus diploma.

h. Huc omnes diplomatum interpretes onanesque historiæ pontificiæ scriptores nuperos appello. Ludovicus primum loquitur de apostolica ditione amplificata per Pippinum et Carolum, ne avo et patri injuriam faciat: « Quæ, inquit, piæ rec. D. Pippinus rex ac bo. me. genitor noster Karolus imperator, etc. » Pari modo infra de territorio Sabiniensi: « Sicut a genitore nostro Carole imp. » Item inferius de donationibus spontaneis; « Quas piæ record. domnus Pippinus rex avus noster, et postea domnus et genitor noster Karolus imp. » Et paulo post de diplomate Adriani pro Spoletano ducatu: « Inter sa. me. Adrianum papam et domnum ac genitorem nostrum Carolum imp. convenit. » Ac demum in fine agens de amicitia, charitatis et pacis fodere instaurando a quovis pontifice post suam consecrationem, « sicut, ait, temporibus piæ rec. domni Caroli avi nostri, seu domni Pippini avi nostri, vel etiam Caroli imp. genitoris nostri consuetudo erat faciendi. » Ludovicus itaque nunquam majores suos prædecessores appellat, sed nomine et agnationis titulo eos prosequitur. Veniant nunc Gratianus, annalista Reicherspergenis, Baluzius recentioresque alii, et contra Cencium codicesque omnes mss., Baronium doctissimosque alios viros fidenter mutent vestris in nostris, ut ex eorum voto Roma et ducatus donationis naturam induant. Quoniam monumentum proferunt, quod vel levissimum adminiculum iis suppedit, quo rem adeo novam sustentent? Post diploma istud annis circiter quinquaginta ab Joanne VIII, aut lenocinandi causa imperatoribus, aut quia vere in imperatorum diplomatis Romana etiam ditio confirmabatur, Roma ipsa concessa a piis imperatoribus enuntiat. At perperam: nam Ludovicus et successores non concedunt Romanam et ejus ducatum; sed Romæ et ducatus ditionem confirmant, pontificibus ita volentibus, qui non minus a populis sibi subditis quam ab hostibus, jure timebant.

i. A Pippini et Caroli donatione ordiens exarchatum integrum prius nominat, deinde ejus civitates singulas recenset cum omnibus territoriis ad civitates

lium ^a, Cesenam, Forum Populi [Pompili], Forum Livii, **127** Faventiam, Immolam [Imolam]; Bononiam, Ferrariam, Comiacrum [Comiaculum], et Adrianis, que et Gabelum [Gabellum], cum omnibus finibus, territoriis atque insulis in terra marique ad supradictas civitates pertinentibus ^b: simul et Pentapolim ^c, videlicet Ariminum, Pisaurum, Fanum, Senogalliam, Anconam, Ausimum [Auximum], Humanam, Hesim, Forumsimpronii, Montem Feretri, Urbinum et territorium Valvense [Balnense], Callem, Luciolis, Egubium [Eugubium] cum omnibus finibus ac terris ad easdem civitates pertinentibus.

tes pertinentibus, quas singillatim enumeravit. Eas inter non est *Mutina*, neque *Parma*, nec *Placentia*, celeberrimæ urbes usque a temporibus reip. In donatione per designatos fines Parma a Tuscia Langobardorum, seu regia non dissita, nominatur pro confinio. Et in divisione regnorum inter filios eadem civitates partem regni Pippiniani conciliunt. Viris eruditissimis xvi sæculi visæ sunt eæ civitates in exarchatu esse, quam opinionem amplexi sunt nostro ævo viri clarissimi, scriptisque eruditissimis voluminibus opinionem suam maxime credibilem effecerunt. Digladiari cum nostratibus nolo: id tamen dico, Æmilie mentionem in Ludoviciano diplomate non civitatem, sed provinciam innuere. Duas quippe in provincias exarchatus dividebatur id temporis: Æmiliam, cujus civitates seorsim recensentur, et Pentapolim, cujus civitates pari modo seorsim enumerantur. Ita etiam in Cod. Car. primæ provincie exarchatus a Pentapolensibus seceruntur (ep. 51, 53, 54, al. 54, 52, 51), nec secus audiunt quam *civitates Æmilie*, quas sibi archiepiscopus Ravennas usurpaverat. Certe hac in re Muratorius et Chorographus recte sentiunt. *Mutina*, *Parma*, *Placentia*, ut ut civitates Æmilie, quarum episcopi suffraganei erant Ravennatis metropolitice, ad Pippini Carolique donationem non pertinent. Plura videsis in dissertatione, num. 16.

^a Civitatem monasterio sancti Columbani celeberrimam in Cottis Alpibus sitam hic non memorari inde liquet quod episcopali dignitate non est fruita ante sæc. xi, Benedicti VIII auctoritate (Ditm. ap. Bar. 1014, n. 4; Ughell., Mabill., etc.). Sassinam, seu Sarsinam, intelligi oportet urbem antiquam, cujus episcopus Bobiensem se appellat in conciliis Symmachi. Vide Dissert. n. 18.

^b Chorogr. Anon. totidem civitates in exarchatu expiscatur ex Agnello, Blondo, Anastasio, Cluverio, quæ duplicant numerum (*Tab. chorogr. sect. 16*). At conditio et chronologia novorum nominum attendi debent: pleræque enim castra erant in finibus exarchatus civitatum comprehensa; nonnullæ jam nominatas exprimebant, ut nuper *Bobium* et *Sarsinam* unam eandemque esse vidimus; Adriamque et Gabelum unam eandemque civitatem esse docet diploma. Exarchatus autem sub integritate est donatus a Pippino et Carolo, qualis tunc erat, Bononiæ territorio definitus, quod constat ex predicta divisione regnorum. Qui autem contendit, juxta antiquiorem extensionem fuisse donatum, monumentis id probantibus destituitur.

^c Notanda temporum varietas. Anno 726 scribebat Gregorius II Leoni Isaurico in impietate persistenti (Labbe, *Conc.* tom. VII, p. 19) hunc in modum de toto exarchatu: « Longobardi et Sarmatæ, ceterique qui ad septentrionem habitant, miseram Decapolim incursionibus infestant, ipsamque metropolim Ravennam occuparunt, et ejectis magistratibus suis, proprios constituere magistratus. » Cum Pippinus an. 754 Carisiaci exarchatum sanctæ sedi contulit, nullum habuisse discrimen videtur Æmilie et Pentapolis. Pentapolenses sæpe in Pauli epistolis lau-

A Eodem modo territorium Sabinense, sicut a genitore nostro Karolo imperatore beato Petro apostolo per donationis scriptum concessum est, sub integritate, quemadmodum ab Itherio et Majenario abbatibus missis illius inter idem territorium Sabinense atque Reatinum definitum est ^d.

Item in partibus Tusciæ Langobardorum castellum Felicitatis, Urbivetum, Balneum Regis, Ferenti Castrum, Viterbium, Orelas, **128** Mariam, Tuscanam, Populonium, Suanam, Rosellas ^e, et insulas Corsicam ^f, Sardiniam et Siciliam sub integritate, cum omnibus adjacentibus ac territoriis maritimis, litto-

dantur. Et Adrianus in supra laudatis litteris non solum discrimen illud servat, sed (ep. 54, al. 51) quandoque bipertito ipsam Pentapolim dividit. mediterraneam scilicet et maritimam.

^d Vide epistolas Cod. Carol. (59, 67, 71, 72, 73, al., 49, 69, 56, 76, 78) et commentar. præv. ad epistolas Adr. n. 32 seqq. Inde historice hujus principum suppetit: reliqua non habentur in eo Codice, nec defini tuto potest quandonam Itherius et Maginarius abbates fines illos posuerint inter Reatinos et Sabinenses. Certum tamen est Maginarium minime assecutum esse dignitatem abbatii nisi anno 784, cum Fulrado abbati Dionysiano successit. Quinobrem nonnisi post eum annum territorium Sabinense possidendum sanctæ sedi traditum est. Cum autem Dionysianus abbas Maginarius obierit supremum diem anno 793, Itherio superstitie ad annum 796, cum Alcuinus ei successit in sancti Martini Turonensis monasterii præfectura: hinc est quod inter annum 791, cum Cod. Car. epistolæ colligebantur, et 793, Maginarii emortualem, territorii Sabinensis controversia finem habuisse videtur. Si ita se res habet, tantam causæ procrastinationem, ejusque exitum haud sciremus, nisi diploma istud exstaret: etenim ex Adriani litteris liquet, rem predictis abbatibus commissam esse, sed difficultatibus semel iterumque et tertio exortis, non potuisse finire.

^e Quanquam hæc duæ civitates maritimæ territori nunc Senensis æque ac ceteræ ex Tuscia Langobardorum juris essent sanctæ sedis ex donatione Caroli, eas tamen pacifice nunquam, nunquam integre sancta sedes possedit viii sæculo (*Cod. Car.*, epp. 88, 89, al. 81, 90). Ineunte sæc. xi ap. Albinum et Cencium, parvo discrimine, hæc habentur: « In quodam tomo carticio, qui est in cartulario juxta Palladium legitur papa Benedictus (VIII) locasse civitatem et comitatum Suanensem cum castellis et villis, et cum omnibus suis pertinentiis. Et civitatem, et comitatum Roselleusem cum villis et castellis, et suis pertinentiis, et districto, et placito, et cum omni datione et redditu suo. Præstat unaquæque civitas lx sol. » Cæterum Populonium et Rosellæ haud ita multo post excidere. Nam Rosellenses episcopi, sæculo duodecimo ineunte, Grossetani dici cœperunt, Rusella olim Romana colonia jampridem excisa (*Cellar., Geogr. ant.*, l. II, c. 9, p. 454, edit. Lond.), quæ erat prope Grossetum, ut Populania prope Plumbinum (*Cellar. ibid.*), manifestis utrobique antiquis ruderibus. Populoniensis episcopus unitus Massæ. Ughellum consule (*Ital. Sac.* tom. III, p. 655 et 701).

^f Insulæ hujus donatio certa, certus item donator Carolus, tempus vero incertum. De duabus insulis reliquis satis est dictum in superioribus; nonnihil adjicietur ad diplomata sequentia. Jura earumdem, præcipue Siciliæ, antiqua et certa: sed Caroli inter donationes recenseri a Ludovico, Steph. IV et Paschalis consilio, causa est cur conjiciam chartam vere aliquam exstitisse tum temporis in apostolico archivo, qua Carolus tres illas insulas dono dederit. Is siquidem, ubi Adrianum vidit tantopere sollicitum

ribus, portibus ad suprascriptas civitates et insulas pertinentibus.

Item in partibus Campanie Soram, Arces, Aquinum, Arpinum, Theanum et Capuam ^a, et patrimonium ad potestatem et ditionem vestram pertinentia, sicut est patrimonium Beneventanum **129** et Salernitanum ^b, et patrimonium Calabrie inferioris et superioris, et patrimonium Neapolitanum, et ubicumque in partibus regni atque imperii a Deo nobis commissi patrimonia vestra esse noscuntur ^c. Has omnes suprascriptas provincias, urbes ac civitates, oppida atque castella [castra], viculos ac territoria, simulque et patrimonia, jam dicte Ecclesie tue, beate Petre apostole, et per te vicario [tuo] spirituali Patri nostro donno Paschali summo pontifici, et universali pape, ejusque successoribus usque in finem seculi eo modo confirmamus, ut in suo detineat [detineant] jure, principatu atque ditione ^d.

Simili modo per hoc nostre confirmationis decretum patrimonia Calabritanum et Siculum (unde pingues antiquissimi reditus pro egenorum sustentatione et ecclesiarum decore jam pridem inferri desueverant in ærarium pontificium) a Constantino et Irene redderentur, in litteris ad eum datis an. 794 (*Conc. tom. VII, p. 963*) remque postmodum omnem fuit eductus; tam certa jura nequidquam toties repetita esse ægre ferens, de subjicienda Sicilia, ut Beneventanum ducatum fecerat, cogitavit. Interim vero totam insulam sanctæ sedi concessam puto ejus parum dissimili conditione quam in Ottonis diplomate expressam videmus, *Si Deus nostris illud tradiderit manibus*. Nam constat Siciliam paruisse Græcis usque ad annum 827, cum Saraceni illam invaserunt. Unde enim in Ottonis diploma id de Sicilia profluxit, nisi ex charta aliqua archivi, unde Ludoviciano diplomati et alia nonnulla adjecta sunt? Et nota, quod in Ottonis diplomate, cujus Henricianum exemplum est, conditionalis ea concessio Siciliæ non ponitur inter spontaneas Caroli donationes, neque donationis propriæ adjicitur; argumentum certum quod Sicilia tanquam a Carolo donata, et quidem conventionione habita cum pontifice, habebatur. Quare autem Ludovicus eam conditionem siluerit, non est petendum, nam jura omnia is confirmabat sanctæ sedi, nilque ei novum concedebat; nec nisi ineptum fuisset Siciliam sub conditione a Carolo donatam confirmare.

^a Has Campaniæ civitates a Carolo donatas fuisse nullum dubium. Iam scilicet constat ex litteris Cod. Carolini (ep. 88, 89, 92, al. 81, 90, 86). Capuanos etiam prestitisse juramentum fidelitatis ante confessionem beati Petri discimus (ep. 91, al. 88). Et licet in adeunda earum possessione eadem supervenerint difficultates quæ in territorio Sabinensi et in duabus ex Tusciæ civitatibus, Populonia nimirum et Rosellis, jura tamen non exciderunt, nam una cum cæteris Neapolitani regni ope Northmannorum a pontificibus vindicata sunt sæculo xi, ut dicam infra.

^b In Campania duplex patrimonium erat Gregorii Magni tempore. Et Joannes diac., qui florebat post Ludov. Pium, Joanne VIII pontifice, duo patrimonia diserte nominat, Neapolitanum et Campanum, in Greg. Vita (lib. II, n. 53). Totidem in diplomate Ottonis et Henrici numerantur. Quid igitur tria Ludovicus? Salernitani mentio nusquam mihi fuit obviam præterquam in hoc diplomate. Quid autem dico tria patrimonia? unicum est Ludovico patrimonium Beneventanum et Salernitanum, tametsi duobus illud nominibus designet; quæ res non parum negotii successit certam causam exquirenti. Narrat siquidem Erchempertus (n. 14) Siconulphum esse factum Si-

tum firmamus donationes quas pie recordationis donnus Pippinus rex avus noster, et postea donnus et genitor noster Carolus imperator beato apostole Petro spontanea voluntate contulerunt ^d. Necnon et censum et pensiones, seu ceteras donationes [dationes], que annualim in palatium regis Langobardorum inferri solebant, sive de Tuscia Langobardorum, sive de ducatu Spoletino [Spoletano]: sicut in suprascriptis donationibus continetur. Et inter hæc, me. Adrianum papam, et donnum ac genitorem nostrum Carolum imperatorem invenit, quando idem pontifex eidem de suprascriptis ducatibus, id est Tuscano et Spoletino sue **130** auctoritatis preceptum confirmavit ^e. Eo scilicet modo ut annis singulis predictus census Ecclesie beati Petri apostoli persolvatur, salva super eisdem ducatus postea in omnibus dominatione et illorum ad nostram partem subjectione ^f.

Ceterum, sicut diximus, omnia superius nominata lerni principem a primoribus Beneventanis, qui a principe Radelchisio defecerunt, quam rem omnes cum Peregrinio ad annum referunt 840. Exstatque capitulare Radelchisii princ. Benev. anno 851 (pp. Pratill. tom. III, p. 214), quo statuntur fines utriusque principatus cum Siconulpho, ita ut exinde duo principatus nosci cœperint. Quamobrem si Ludovicianum diploma ea tempora secutum esset, tum quod novum edocemur, patrimonium videlicet sanctæ sedis in utroque principatu esse, bene haberet. At quinque et viginti fere annis diploma illud Siconulphi principatum præcedit. Quamobrem Ludovicum non aliud sibi voluisse arbitror quam utriusque civitatis districtus, in quibus patrimonium illud bipertito divisum situm esset, designare, id scilicet suggerentibus Stephano IV et Paschali, quos minime latebat patrimonii illius conditio et situs.

^c Puta Tuscum, Istriatum, Dalmatinum, Myricianum, Liguriæ, Germanicianum, Gallicanum, et si quæ alia erant in Gallicana monarchia quæ specialis mentionis non indigebant ut sanctæ sedi vindicarentur, ut pote extra Græcam dominationem.

^d Quænam fuerint spontaneæ istæ donationes colligi potest ex historia; hæc vero singillatim enumerari non possunt. Vide Dissert. ad Henrici diploma, n. 14 seqq.

^e Argumentum isto evidentius ad quorundam opiniones refellendas desiderari non potest. Disputant si siquidem de jure Romanis pontificibus concessio in civitatibus et provinciis donationum, num scilicet utile an supremum esset. Ea luce ipsa clarius definitum jus supremum in cæteris, exceptione hac ducatum. Idem quoque in eandem supremam potestatem venissent, nisi Adrianus ea quæ divi Petri jam erant, suo præcepto seu diplomate eidem largitori Carolo concessisset, uti convenerat eidem cum Carolo.

^f De reliquis sanctæ sedis ditionibus aut actis possessis, aut quæ juris ejusdem erant, perspicue dictum erat in suo *detineant jure, principatu, atque ditione*, quibus jus supremum definitur: at hic supremum ad Carolum pertinere, dominium utile ad pontificem declaratur. Statimque, ne suspicito ulla subrepat suppreæ dominationis pontificiæ in reliquis omnibus, clausula eadem supremi juris non modo enuntiatur iterum, sed plurimissimis verbis explicatio redditur. Id latuisse eruditos illos ne suspicari quidem possumus; idcirco ad suppositionis remedium unicum confugiunt. At nequidquam: eadem quippe occurrit in Ottonis et Henrici diplomatibus, quæ falsi arguere dementia est.

ita ad nostram [vestram] partem per hoc nostre confirmationis decretum a roboramus, ut in vestro vestrorumque successorum permaneant jure, principatu atque ditione, ut neque a nobis, neque a filiis vel successoribus nostris per quodlibet argumentum sive machinationem in quacunque parte minuatur vestra potestas, aut vobis de suprascriptis omnibus vel successoribus vestris inde aliquid subtrahatur, de suprascriptis videlicet provinciis, urbibus, civitatibus, oppidis, castris, viculis, insulis, territoriis atque patrimoniis, necnon et pensionibus atque censibus. Ita ut neque nos ea subtrahamus, neque quibuslibet subtrahere volentibus consentiamus: set [sed] potius omnia que superius leguntur, id est provincias, civitates, urbes, oppida, castella, territoria et patrimonia, atque insulas, census et pensiones Ecclesie beati Petri apostoli, et pontificibus in sanctissima illius sede in perpetuum residentibus, in quantum possumus, nos defendere promittimus ad hoc ut omnia ea in illius [nullius] ditione ad utendum et fruendum, atque disponendum firmiter valeat optineri [obtinere].

Nullamque in eis nobis partem, aut potestatem disponendi, vel judicandi subtrahendive, aut minorandi vendicamus, nisi **131** quando [quatenus] ab illo qui eo tempore hujus sancte Ecclesie regimen tenuerit rogati fuerimus ^b. Et si quilibet homo

^a Non abs re vox *pactum*, ceteroqui satis nota, et in Ottoniano, et Henriciano diplom. non mutata, hic iterum per *decretum* exprimitur; nam de confirmandis spontaneis quoque donationibus agitur, quæ minime ex pactis conventis factæ erant.

^b Hanc rem testatam invenies pluribus Carolini Codicis epistolis: at præcipue consulenda commentatio prævia ad epistolas Adriani (n. 7 seqq.). Postrema verba in Ottoniano non reperiuntur, sed rerum et temporum mutatio ingens facta erat. Præterea in juramento, quod fieri cœptum ab Ottone successoribus omnes emittere consueverunt, multo ampliora et dilucidiora leguntur, quæ ad Francos minime pertinebant. Id præcipue expressum videas adversus eos qui Romam ipsam subjicere Augustis non vererentur: « In Romana urbe nullum placitum aut ordinationem faciam de omnibus, quæ ad te, aut ad Romanos pertinent, sine tuo consilio. » (Dist. 63, c. 33.)

^c Hæc, quæ jure silentur ab Ottone et Henrico, ad quos nullatenus pertinebat reciproca illa sacerdotii et regni observantia, societatis et amicitiae fœdere eam exigente; ediscenda sunt ex Codicis Carol. epistolis, præsertim epp. 76, 97, al. 75, 85. Inde patebit nimia facilitas damnandi monumenta vetera, si opinionis propriæ adversentur.

^d Stephanus III in concilio Lateran. anno 769 de electione Rom. pont. ita decrevit: « De castris autem Tusciæ vel Campaniæ, vel de aliis locis nullus audeat Romam ingredi, nec a quopiam invitentur, aut intra civitatem introducantur. Sed nec quisquam ex cervis tam cleri quamque militiæ in eadem electione inveniat: nec ullus penitus cum armis et fustibus. » Item « Si quis juvare aut introducere in hanc civitatem Romæ præsumperit, quemquam de quacunque civitate, aut castro, vel loco pontificis prius discessum quousque in sede beati Petri pontifex ordinatus fuerit, anathema sit. » Horum similia de Francis aliisque populis Ludovico subditis decreta vides consilio pontificis, ut plena esset libertas electionis. Serio autem animadvertas disciplinam. Ste-

de suprascriptis civitatibus ad vestram Ecclesiam pertinentibus ad nos veniret [veniret], subtrahere se volens de vestra ditione vel potestate, vel aliam quamlibet iniquam [aliquam] machinationem metuens, aut culpam commissam fugiens, nullo modo eum aliter recipiemus, nisi ad justam pro eo faciendam intercessionem: ita duntaxat, si culpa quam commisit venialis fuerit inventa: sin aliter, comprehensum vestre potestati eum remittamus [remitteremus] ^c. Exceptis his qui violentiam vel oppressionem potentiorum passi ideo ad nos venerint [veniunt] ut per nostram intercessionem justitiam accipere mereantur. Quorum altera conditio est, et a superioribus est valde disjuncta.

Et quando divina vocatione hujus sacratissime sedis pontifex de hoc mundo migraverit, nullus ex regno nostro aut Francus, aut Langobardus, aut de qualibet gente homo sub nostra potestate constitutus licentiam habeat contra Romanos aut publice aut private veniendi, aut electionem faciendi ^d: nullusque in civitatibus vel territoriis ad Ecclesie beati Petri apostoli potestatem pertinentibus **132** aliquis [aliquod] malum propter hoc facere presumat ^e. Set [sed] liceat Romanis cum omni veneratione et sine aliqua perturbatione honorificam pontifici suo exhibere sepulturam ^f, et eum quem divina inspiratione et beati Petri intercessione omnes Romani

phani III tempore ditio pontificia non extendebatur ultra Latium seu Tusciam et Campaniam Romanam antiqui juris, et exarchatum seu Æmiliam et Pentapolim ex donatione Pippiniana: quare Stephanus decrevit ne de Tuscia et Campania sive de aliis locis ullus homo introducatur in Urbem, quoad pontifex ordinatus fuerit a clero et populo Romano, juxta canonicam electionem, et plenam libertatem consecrationis quæ tunc vigeat. Tempore autem Ludovici Pii Langobardis, eorum regibus exactis, dominabantur Franci, quorum præsidia in regni Italiæ urbibus morabantur: idcirco utraque gens prohibetur libertati electionis obsistere, aut Romam ingredi turbandi causa electionem ad solos Romanos jure pertinentem. Viden Ludovicum intactam relinquere pontificiam ditionem, suamque constitutionem ad Francos, Langobardos subditasque alias sibi gentes duntaxat extendere? Ita scilicet Stephanus III de suis tantum populis decreverat.

^e Astronomus in Vita Ludovici Pii, de Leonis III suprema infirmitate loquens, refert Romanos, occasione captata Leonis III extremo morbo laborantis, prædia Ecclesiæ diripuisse atque usurpasse, ut aiebam supra, ipsis Astronomi verbis allatis (Dissert. num. 8). Ex quibus liquet, tum Stephano IV, Leonis III successori, non longe petenda fuisse hujus rei exempla; tum Ludovicianum diploma rebus certis et præsentibus inhaerere. Octavo inde anno, nempe 824, Eugenii II auctoritate Lotharius Ludovici filius in atriis beati Petri constituit: « Ut de prædationes, quæ hactenus fieri solebant, nullo modo fiant, neque vivente pontifice, neque defuncto. Si quis vero ulterius hoc fecerit, sciat, se legali sententia condemnandum. Quæ vero retro factæ sunt, legaliter emendentur. » Cætera infra occurrunt in diplomatis Ottonis et Henrici qui alienam constitutionem suam facere videntur. Plura invenies in administratione ad litteras Steph. III et in Comment. præv. ad epistolas Adriani. Vide etiam Dissertationem ad epp. Leonis III.

^f Statim ac pontifex morti erat proximus deserebatur per ea tempora fere ab omnibus, non so-

uno concilio atque concordia, sine aliqua promissione^a, ad pontificatus ordinem elegerint, sine aliqua ambiguitate vel contradictione more canonico consecrari [consecrare], et dum consecratus fuerit, legati ad nos vel ad successores nostros reges Francorum dirigantur, qui inter nos et illos [illum] amicitiam et charitatem ac pacem socient^b sicut temporibus pie recordationis domni Caroli attavi[atavi] nostri, ^c seu domni Pippini avi nostri, vel etiam domni Caroli imperatoris genitoris nostri consuetudo erat faciendi.

133 Hoc autem ut ab omnibus fidelibus sancte Dei Ecclesie et nostris firmum esse credatur, fir- lum ut de successore rite eligendo ageretur; verum etiam ut vis aliaque incommoda arcerentur: nec de honore funeris quidquam cogitabatur. Stephanus III, in allocutione ad praedictum concilium, rem docet: « Quando dominus Paulus papa de hac vita recesserat, omnes eum derelinquentes, nisi ego funeris assistebam custodiam ob sepulturam tradendum. » Idcirco Steph. IV et Paschalis ad ejusmodi avertendum incommodum auctoritate imperiali ita decerni voluerunt.

^a Vide supra, Dissert. n. 34.

^b Consule eand. Dissert. (n. 33). Vidensque tantam disciplinae convenientiam cum monumentis ejus xvi, judex esto num Pagii aliorumque falsi insimulantium diploma, hoc praesertim ex capite, cortina veret.

^c Tam Carolus Magnus in praefatione ad epistolas Codicis Carolini, quam Ludovicus, Carolum Martellum recensent. Ille scilicet inter Ecclesiae Romanae defensores, unde toll eruditiorum concertationes de patriciatus eidem collato, quas rejeci in Admonitione ad litteras Greg. III. Ludovicus autem ad eum vult missos legatos post ordinationem pontificis, quod falsum esse clamat Frelegarii continuatur ad tempora ultima Gregorii, hujus legationibus dilatis. Qua super re consulenda laudata Admonitio. Praeterquam quod Gregorius idem tertius, quo superstite Carolus Martellus est mortuus, ad exarchum Ravennae obsequii causa decretum electionis misisse dicitur pontificum omnium ultimus. Nec tamen otiosa est hic mentio Caroli Martelli: nam legatio illa memoratur, quae tandiu post ordinationem in Franciam est missa. Cumque ejusdem naturae Gregorii successorum legationes a Ludovico defliniantur, hinc perspicue discimus, quod pluribus Carolini Codicis testimoniis est demonstratum, legationes a pontificibus post consecrationem missas fuisse, *amicitiae, charitatis et pacis*

etiamque per futuras generationes ac secula ventura custodiatur, proprie manus signaculo et venerabilium episcoporum atque abbatum, vel etiam optimatum nostrorum sub jurejurando promissionibus et subscriptionibus pactum istud nostre confirmationis roboravimus, et per legatum sancte Romane Ecclesie Theodorum nomenclatorem donno Paschali pape direximus^d.

Ego Ludovicus misericordia Dei imperator subscripsi, et subscripserunt tres filii ejus, et episcopi x, et abbates viii, et comites xv, et bliviothecarius [bibliothecarius]^e unus, et mansionarius^f, et hostiarius [ostiarius]^g unus

confirmandae causa cum iis regibus, tum ante, tum post collatam imperii dignitatem. Quod ita fieri perseveratum est usque ad Sergii II tempora, qui Lothario et Ludovico II privilegium concessit confirmandi electionem, ut late demonstravi in Dissertatione. Iis vero qui re inexplorata in Pagii, Muratorii, chorographi anonymi et sectariorum omnium verba jurare non dubitant, consilium praebere ut meis verbis fidem nullam adhibeant, sed monumenta per me allata serio expendant, deinde judicent num opinioniones recentiorum iisdem monumentis praeferrí debeant.

^d Aquisgranum fuit diploma, et per missum apostolicum mittebatur Romam. Hujusmodi clausulam difficile admodum in diplomatibus invenies. Erit igitur suppositum? Imo qui documenta supponunt, usque adeo imitantur legitima, ut sapientes ipsos viros decipiant: et nisi aut stylus, aut formulae, aut voces suppositionem manifestent, pro certis et authenticis habentur quae sunt haud dubie falsa. Quamobrem nequidquam Walchius, Annalista Itali auctoritate audacior factus, externas formulas Ludovicani diplomatis carpit: quae quidquid singulare habent, Pippini et Caroli donationibus in archivo Ecclesiae Romanae tunc existentibus acceptum referunt.

^e Dignitatem fuisse in palatio regum Franciae sub Carolo Magno Ludovico Pio, et usque ad tempora Caroli Calvi, notat Ducangius in Glossario.

^f Idem auctoritate Hincm. (*De offic. palatii*, c. 46 et 23) hanc quoque esse dignitatem palatii Francorum regum demonstrat, precariam quoque laudans sub Ludovico Pio, cui subscribit Gauzlinus Mansionarius.

^g Goteramnus magnificus ostiarius missus, seu legatus Caroli regis et patricii an. 788 (*Cod. Car.*, p. 482) quanti esset palatina ista dignitas ostendit.

APPENDIX.

134 DISSERTATIO DE DIPLOMATE OTTONIS I AUG.

ET OTTONIS II REGIS.

1. Quanquam exstet in tabulario Molis Adrianae autographum hujus diplomatis aureis litteris exaratum, ejusdem tamen exemplum ex cod. Albiniano in lucem prodire jussi non una ex causa. Primo siquidem Ecclesiae Annalium parens abs re non esse duxit (962, n. 2) duplici exemplo ex Vaticanis codicibus diligenter collato cum autographo, variantibusque aliquot lectionibus excerptis, illud emittere; unde Labbeus aliique plures excerptum in sua opera transulerunt. Deinde quia cum autographum non pra-

deserat ullum titulum, quod aliorum diplomatum solemne est, editores alii alium apposuerunt: praeter iis Goldastus (*Const. Imp.* tom. II, p. 44) et Lunigius (*Cod. It. Dipl.* tom. II, p. 693, et *Spic. Eccl. Contin.*, p. 159) licentius quam decuit hunc illi titulum fecerunt: « Ottonis I imperatoris pactum confirmationis, quo ditiones et civitates Romanae Ecclesiae a praedecessoribus suis donatas confirmat, nonnullasque addit A. D. 962, ind. v, mense Febr. xiii die, anno Ottonis imp. 27. » Roma enim aliaque civitates Ro-